

szépség.¹⁵ Pálffy Tamás azonos alkalomra készült orációjában pedig megvan a Ladislaus név etimológiája is, igaz, ez sokat egyszerűsödött a középkori szövegekhez képest, viszont jóval könnyebben érthetővé vált: 'laudis laus'.¹⁶

Madas Edit könyvének utolsó alfejezetében a *Gyulafehérvári Sorok* 14. század első negyedére datálható kódexének a nagyobb egyházi ünnepekre adott 56 beszédmintájáról van szó. E sermők több mint a felét sikerült azonosítani vagy legalábbis szövegparhuzamot találni hozzájuk, mégpedig legnagyobb részt a párizsi egyetem teológiai fakultása 13. századi ferences magisztereinek munkáiban.

Madas Edit monográfiája rendkívül eredményes kutatómunka nagyon tartalmas summarázata. Kíváncsnak tartanám, hogy a szerzőnő, tapasztalatai birtokában, de az előadás módján sokat könnyítve, valamint a személyesen nem kutatott szövegekről írott szakirodalmi eredményeket összegezve, írja meg a középkori magyarországi prédikációirodalmat (rettenetesen hiányzó) teljes, rendszeres történetét is. Sőt, lehetséges, hogy érdemes volna a magyar prédikációirodalom történetét egészen a 18. századig összegezni, ahogyan ez a magyarországi könyvkultúra történetével is, éppen Madas Edit részvételével, eredményesen megtörtént.¹⁷

Kecskeméti Gábor

VITETNEK ÍTÉLŐSZÉKRE...

AZ 1674-ES GÁLYARABPER JEGYZŐKÖNYVE

Kiadja S. Varga Katalin, Pozsony, Kalligram Kiadó, 2002, 342 l. + 2 térkép.

S. Varga Katalin kötete az 1674-es gályarabper jegyzőkönyveinek kiadása mellett a felségsértés vádjával 1670–74 között a pozsonyi véstörvényszék elé idézett közel félezer evangélikus és református

prédikátorról és tanítóról fellelhető adatokat is tartalmazza. A cím a tragikus eseménysorozathoz méltóan egy korabeli névtelen verséből származik (akit a szakirodalom Szőnyi Nagy István erdélyi pré-

¹⁵ HOFFMANN Pál, *Halotti beszéd Esterházy László, Ferenc, Tamás és Gáspár fölött* (Bécs, 1653, RMK I, 868 – RMNy 2459) = *Magyar nyelvű halotti beszédek a XVII. századból*, kiad., jegyz. KECSKEMÉTI Gábor, bev. KECSKEMÉTI Gábor, NOVÁKY Hajnalka, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet, 1988, 127–154.

¹⁶ PÁLFFY Tamás, *Halotti beszéd Esterházy László, Ferenc, Tamás és Gáspár fölött* (Bécs, 1653, RMK III, 1830) = *uo.*, 155–169, 160.

¹⁷ MADAS Edit, MONOK István, *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig*, Bp., Balassi Kiadó, 1998.

dikátorral azonosított), a protestánsok gyászévtizedét megidézõ egyik költeménybõl. A kötet külsõ formája – melynek kivitelezése a Kalligramot dicséri – valószásgos jegyzõkönyvet mintáz: fekete papírkötésben, cirkalmas latin betûkkel rótt, súlyos gyûjteményt.

A vaskos kötet fõ részét a *bilinguis* szövegkiadás adja, ami ebben a formában unikum. A gályarabper jegyzõkönyvének kiadása az elõszó tanúsága szerint a szerzõ-szerkesztõ régóta dédelgetett álma volt, ám az elsõdleges forrásra a kutatás-fordítás közben lelt rá az esztergomi primási levéltárban. A kiadás fõ céljául azt tűzte ki S. Varga Katalin, hogy az „õsforrás” hû fordítását adja közre, és ezzel a hiteles formával adjon inspirációt a további kutatásoknak. Az általa elvégzett munka kétséget kizáróan óriási teljesítmény. A fordítás nemcsak szöveghû, hanem gördülékeny, elegáns munka. A mintegy 180 oldalnyi párhuzamos szöveg mellé a szöveg gondozója számos segédanyagot készített: név- és helylistát állított össze táblázatos formában, a legfontosabb személyek életrajzi adatait külön is közölte, a származási helyeket – nem kis munkával – azonosította és két térképmellékletben is bemutatta. Azért, hogy a szöveg több, a korabeli eseményekben érintett kultúra számára elérhető legyen, rövid rezümét közölt a fõbb nyugati nyelvek mellett szlovákul és hollandul is.

Külön kell szólni a bevezetõ tanulmány erényeirõl. Itt a szerkesztõ nagyon szerényen egyedül arra vállalkozott, hogy feltárja, hogyan mûködött a pozsonyi törvényszék gépezete jogi szempontból nézve: milyen hivatkozási alapot mozgósítottak, milyen érvrendszert használtak a per folyamán, s emellett a források milyen

viszonyban vannak a tényleges procedúrával. Megállapítást nyert, hogy a kiadott szöveg letisztázott, rövidített, megfelelõen sarkított formája a hosszadalmas, többszõri kihallgatásoknak, vallomásfelvételeknek. Az adott kérdésekkel és választípusokkal körülhatárolt szövegek ellenére sem mûködhetett gyorsabban a törvényszéki eljárás – jórészt annak írásbeli jellege miatt –, bár néhol kimutatható, hogy maguk a bírák is igyekeztek azon gyorsítani. A bevezetõ tanulmány több helyen utal azokra a jelenségekre, amelyekre ki lehet terjeszteni a kutatásokat, de amelyek már egy másik dolgozat témáit adhatják.

Az egyik ilyen ötletet S. Varga Katalin sem vetette el. A forrásközlés után található a kötet díszítésére és egyben a korszak atmoszférájának a megidézésére is alkalmas „rajzkiadás”. Hodosi Sámuel, egykori debreceni diák, id. Köleséri Sámuel veje, késõbbi dunántúli református püspök volt a tulajdonosa annak az *album amicorum*-nak, melynek a tollrajzai a *persecutio decennalis*, a gályarabok üldöztetésének legfontosabb helyszíneit, eseményeit jeleltették meg. Az OSZK-ban õrzött példány ábrázolásai elõször itt láthatók, és ezek láttán számtalan korabeli kép, festmény idézõdik fel a szemlélõben. A forrásközlõ a rajzok feliratainak fordítása mellé csatolta az ábrázolt esemény valamelyik korabeli leírását is (jobbára a Makkai szerkesztette *Galeria omnium sanctorum*ból).

Minthogy S. Varga Katalin a kötet megfelelõ helyein mindig hangsúlyozta, hogy az adatgyûjtés során a szisztematikus vizsgálatokat (adategyeztetést, a szakirodalom historiográfiai alkalmazását, egyéb források bevonását és összehasonlító elemzését stb.) nem vállalhatta fel, hadd utaljunk itt egy-két általa hagyott útjelzõ alapján a

lehetséges nyomvonalakra, amerre többek között ez az összeállítás vezethet. A névlista alapján készített személyi adattár szándékoltan nem teljes: a jegyzőkönyvből is kimaradtak többen, akiket beidéztek, de nem jelentek meg a törvényszék előtt, valamint akik itt már nincsenek megnevezve, jöllehet a per során kihallgatták őket. Nem is beszélve azokról, akiket egyszerűen csak elmozdítottak állásukból, katonai segítséggel: például Szegedi Ferenc egri érsek közbenjárására (lásd Bécs, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Fasc. 432. Konv. A. fol. 93). Göncről Szatmárnémeti Mihály és Gyarmati János református lelkészek 1672. január 20-án menekültek, előbb Debrecenbe, majd tovább (RMK II, 1402, b1r–v).

S. Varga Katalin adatbázisa alapján családtörténeti kutatásokat is lehet indítani. Bátorkeszi István öt társával Nápolyt is megjárta, már saját sírversét is megírta (RMKT XVII/11, 94. sz.), végül mégiscsak hazatért, folytatta munkáját. Ellenben Bátorkeszi Szegi János nevű kollégája a meghurcoltatások hatására katolizált, erről könyvet is adott ki (RMK I, 1173), és így keveredett polémiába a kolozsvári lelkészszel, Szatmárnémeti Mihállyal (ennek a művének csak a címét ismerjük, az RMK I, 1353. előszavából: *Evangéliumi igazság sajtója, melyben egy Sodoma hegyén termett szőlő gerezd, megsajtoltatott*). Teljes a zürzavar pl. a Szentpéteri családnevű lelkészek között, mind felvidékiek, de ettől eltekintve ebben a kérdésben a jelenlegi adatok alapján nem látunk tisztán. Két zempléni származású Szentpéterit ismerünk: Sz. Mihály a sárospataki iskola logikatanára volt Tolnai Dali János mellett (Acta Patakina I/9. sz.), Sz. István pedig egy nemes úr (uo., 47. sz.). Másik hármat Gömör vármegyéből citáltak a pozsonyi

vésztörvényszék elé: János szuhai lelkipásztort, illetve id. Sz. Mángó Istvánt Rimasimonyiból és hasonló nevű fiát, Jánosiból, aki később Buccariban katolizált. Komárom vármegyéből Sz. Márton hetényi prédikátort idézték be. Gályarabságukból hárman Buccariból szabadultak, s Zülichből tértek vissza.

Szokás megjegyezni, hogy a peregrináló magyar diákok csoportosan utaztak, tanultak, valóságos kis kolóniát alkottak, szellemi közösséget. Csúzi Cseh Jakab, hányattatott sorsú prédikátor a szabadulása után kiadott kötetét rabtársainak ajánlotta (RMK I, 1274, Dd4r), és a kötet kiváló térképei révén rögtön az is kiderül, hogy ezek a lelkészek nagyjából egy területről származtak (Bars és Komárom vármegyéből), majd hasonló ítéletet szenvedtek el, és nagyjából előbbi helyeikre tértek vissza. Az áttértek és régi hitsorsosaik közti polémia irodalma is kiszélesíthető az összeállítás alapján. A fent említett Bátorkeszi Szegi János *Szőlő gerezd* című munkájával (1675), a Müllert fordító evangélikus, majd katolizáló Szenci Fekete István (1681), a *Furor bestiae*-t megíró Otrókoci Fóris Ferenc (1694) csak a legismertebb nevek. A további források (jegyzőkönyv másolatok, magánlevelezések) bevonása, összehasonlító vizsgálata mellett érdemes volna egyszer majd egy kutatócsoportnak bibliográfiai összegezést készíteni. Ez nemcsak apró részletmegoldásokkal szolgálhat (pl. a már a Sárospataki Füzetekben 1863-ban közölt Kocsi Csergő Bálint-levél és a korszak levéltudományának hasonló adalékai), hanem az egyéb forrástípusok bevonásával (pl. Czeglédi István özvegyének a folyamodványa, Bécs, HHStA, Fasc. 323. Konv. D) a korszak teljesebb mikrohistóriai feltérképezését is lehetővé teszi.

Az ötleteket, megjegyzéseket sokáig lehetne sorolni: a közölt forrásanyag és a mutatók révén a kötet a korszak kutatóit még számtalan irányba indíthatja el. A negyedfélszáz lapnyi terjedelmű forráskiadvány S. Varga Katalin hatalmas munkája,

szépen kivitelezett formában: de csak a jéghegy csúcsa. Inspiráló a belőle kibontakozó lehetőség a korszak történetének újabb feldolgozásaira.

Csorba Dávid

OROSZ LÁSZLÓ–FÜZI LÁSZLÓ: KECSKEMÉT IRODALOMTÖRTÉNETE

Kecskemét, Kecskeméti Lapok Kft., 2003, 141 l. (Porta Könyvek).

Egy ilyen vállalkozás mindig felveti a kérdést: hol vonható meg a felveendő alkotók, intézmények és alkotások köre? Nagy István helybéli rektor a Tudományos Gyűjtemény 1823. évi VI. kötetében, a „Szabados Ketskemét Városában született, vagy lakott, Íróknak nevei, és tudva lévő Munkái” címmel közölt, 32 nevet tartalmazó áttekintésében fele-fele arányban talált „Ketskeméti származású Írók”-at és „Máshonnan származott, de Ketskeméten lakott Írók”-at. A társadalmi mobilitás növekedésével a helyzet, persze, bonyolultabb lett.

Orosz László a kérdéssel már az 1970-es években szembekerült, amikor összeállította *Kecskeméti kis irodalomtörténet* című munkáját (Forrás, 1975/1–12). Ennek bővített változatában (*Kecskemét irodalmi öröksége*, 1990) így fogalmazott: „Nehéz eldönteni, Kecskemét irodalmi műveltségének részesei-e azok, akiket csupán születésük, gyermekkoruk vagy rövidebb itteni tartózkodásuk kapcsol városunkhoz. Azt hiszem, igen, ha beépültek a helyi hagyománytudatba. Véleményem szerint ide sorolhatók azok is, akik a városról írtak, vagy itt kaptak lehetőséget műveik megjelentetésére, még ha életrajzi kapcsolat nem fűzte is őket ide” (7). Most ugyanazt megismételte-fenntartotta (9). Noha a „helyi hagyományok” az első pillantásra

nehezen körülírható kategóriának tetszik, éppen Kecskemét példája lehet mérvadó ebben a tekintetben. Hogy zenei párhuzammal éljünk: Kodály Zoltán itt született, ám fél éves volt, amikor a család továbbköltözött. De beszélhetünk-e Kecskemét hagyománytudatáról a Kecskeméti Vég Mihály szövegére írt *Psalmus Hungaricus*, az 1952-es, Katona szobrát avató beszéde vagy a nevét viselő Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet nélkül? (59.) Petőfi Sándor vagy Jókai Mór kötődésének irodalomtörténeti jelentőségét senki sem vonja kétségbe, de – gondolom – ugyanígy vitán felül áll, hogy a Szilády-nyomda itt megjelenő ügyfelei éppúgy gyarapították a város irodalmi hagyománytudatát, mint azok a szerzők, akik ma a Forráshoz viszik kézírataikat vagy a Katona József Társaság rendezvényein lépnek az előadói emelvényre. Arra a felvetésre, hogy a város köré vonható koncentrikus művelődési körök nem keltik-e egy mesterségesen felfokozott irodalmi élet képzetét, azt felelhetjük: természetes jelenség, hogy e különböző literátus központok és regionális alközpontok köré rajzolt körök átfedik egymást egy virtuális, térben és időben megjelenő művelődéstörténeti modellben.

A kötet első fele, a *Kecskemét irodalmi öröksége* szó szerint ismétli meg az 1990.